

Ідея квазі-трансцендентального у філософії деконструкції

Анна Ільїна, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

Статтю присвячено дослідженню деконструкційного поняття квазі-трансцендентального в контексті загальної тематизації засад трансцендентальної філософії, репрезентативною версією якої покладається філософія деконструкції. Встановлено, що квазі-трансцендентальне мислення являє собою ре-інтерпретацію теоретичного фундаменту трансцендентального дискурсу, в межах якої поєднуються моменти критики й гіперболізації.

Авторкою виявлено і розглянуто основні сюжети трансцендентальної думки, які в першу чергу підлягають квазі-трансцендентальній рефлексії: ними є проблема стосунку між трансцендентальним та емпіричним і проблема умов можливості. У першому випадку виявляється загостреною загалом властива трансцендентальному дискурсу амбівалентність відношення «трансцендентальне-емпіричне», що сполучає характеристики протиставлення і перекривання – аж до взаємозумовлення. Трансцендентальне постає таким тільки щодо емпіричного і навпаки. У другому – запитування про умови можливості набуває форми дискурсу про умови неможливості, який виявляється водночас і критичним обмеженням першого, і його гіперболічним розширенням.

Показано, що становлення ідеї квазі-трансцендентального в деконструкційній філософії є результатом обопільної праці Деріда і його видатних інтерпретаторів. Визначено функцію і базові сенси концепту «квазі», яких він набуває в межах деконструкційної версії трансценденталізму. Зокрема, встановлено спорідненість дерідианського «квазі» з Кантовим поняттям *als ob*; виявлено його зв'язок як з критичною настановою, так і з дискурсивною цариною *fiction*. З'ясовано специфіку поняття ультра-трансцендентального як варіації концепту «квазі-трансцендентальне».

Досліджено стосунок квазі-трансцендентального дискурсу до емпіризму. Вмотивовано пріоритетність трансцендентальної царини над емпіричною в межах дерідианської думки. Оприятнено зв'язок квазі-трансцендентального мислення з дискурсом іншого, що є фундаментальною темою деконструкційної філософії.

Підсумовано, що (1) значущість теми (квазі)трансцендентального в деконструкційному дискурсі і (2) власне самовизначення Деріда як квазі-трансцендентального філософа постають вагомими аспектами обґрунтування і легітимації дослідження деконструкційної філософії як версії трансцендентального мислення.

Ключові слова: трансцендентальне мислення, деконструкція, квазі-трансцендентальне, емпіричне, умови можливості, відношення, критика, гіперболічність, *als ob*

Idea of Quasi-transcendental in Philosophy of Deconstruction

Anna Ilyina, Hr. Skovoroda Institute of Philosophy NAS Ukraine

Paper deals with investigation of deconstructive concept of quasi-transcendental in the context of general thematization of transcendental philosophy framework of which deconstruction is thought as a representational version. It was established that quasi-transcendental thinking amounts to such a re-interpretation of theoretical foundation of transcendental discourse in the frame of which moments of critique and hyperbolizing are united.

Author brings to light and explores main topics of transcendental thought primarily and foremost subjected to the quasi-transcendental reflection: namely, the problem of relationship between transcendental and empirical and the problem of conditions of possibility. In the first case, an ambivalence of “transcendental-empirical” relation, inherent to transcendental discourse turns out to be sharpened. This relation combines in itself characteristics of opposition and juxtaposition, up to reciprocal conditioning. Transcendental becomes such only with regard to empirical and vice versa. In the second case, questioning on conditions of possibility is reshaped in discourse on conditions of impossibility, which proves to be both critical restriction and hyperbolic extension of the former.

Paper shows that development of idea of quasi-transcendental in deconstructive philosophy is an outcome of mutual work of Derrida himself and his eminent commentators. The function and basic senses of concept “quasi”, which it obtains within the scope of deconstructive version of transcendentalism, are

determined. In particular, an affinity of Derridian “quasi” with Kantian *als ob* is ascertained, as well as its connection with both critical attitude and discursive realm of fiction. A peculiarity of concept of ultra-transcendental as variation of notion “quasi-transcendental” is found out.

Author explores the relation of quasi-transcendental discourse to empirism and gives reasons for priority of transcendental realm over empirical in Derridian thought. Paper lays bare the relationship of quasi-transcendental thinking with discourse of other, as a fundamental theme of deconstructive philosophy.

In sum author claims that (1) importance of the theme of (quasi)transcendental in deconstructive discourse and (2) personal Derrida’s self-identification as quasi-transcendental philosopher serve as crucial reasons for investigation of deconstructive philosophy as a prominent version of transcendental thinking.

Keywords: *transcendental thinking, deconstruction, quasi-transcendental, empirical, conditions of possibility, relation, critique, hyperbole, als ob*

Идея квази-трансцендентального в философии деконструкции

Анна Ильина, Институт философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины

Статья посвящена исследованию деконструктивного понятия квази-трансцендентального в контексте общей тематизации основ трансцендентальной философии, репрезентативной версией которой полагается философия деконструкции. Установлено, что квази-трансцендентальное мышление представляет собой ре-интерпретацию теоретического фундамента трансцендентального дискурса, в рамках которой объединяются моменты критики и гиперболизации.

Автором выявлены и рассмотрены основные сюжеты трансцендентальной мысли, которые в первую очередь подлежат квази-трансцендентальной рефлексии. Таковыми являются проблема отношения между трансцендентальным и эмпирическим и проблема условий возможности. В первом случае оказывается заостренной в целом свойственная трансцендентальному дискурсу амбивалентность отношения «трансцендентальное-эмпирическое», сочетающего в себе характеристики противопоставления и пересечения – вплоть до взаимообусловленности. Трансцендентальное оказывается таковым только по отношению к эмпирическому и наоборот. Во втором – вопрошание про условия возможности приобретает форму дискурса про условия невозможности, который оказывается одновременно и критическим ограничением первого, и его гиперболическим расширением.

Показано, что становление идеи квази-трансцендентального в деконструктивной философии является результатом взаимных усилий Деррида и его выдающихся интерпретаторов. Определены функция и базовые смыслы концепта «квази», приобретаемые им в рамках деконструктивной версии трансцендентализма. В частности, установлена родственность дерридианского «квази» Кантовому понятию *als ob*; выявлена его связь как с критической установкой, так и с дискурсивной сферой *fiction*. Прояснена специфика понятия ультра-трансцендентального как вариации концепта «квази-трансцендентальное».

Исследовано отношение квази-трансцендентального дискурса к эмпиризму. Обоснована приоритетность трансцендентальной сферы над эмпирической в рамках дерридианской мысли. Выявлена связь квази-трансцендентального мышления с дискурсом другого, который является фундаментальной темой философии деконструкции.

Подытожено, что (1) значимость темы (квази)трансцендентального в деконструктивном дискурсе и (2) собственное самоопределение Деррида как квази-трансцендентального философа выступают существенными аспектами обоснования и легитимации исследования деконструктивной философии как версии трансцендентального мышления.

Ключевые слова: *трансцендентальное мышление, деконструкция, квази-трансцендентальное, эмпирическое, условия возможности, отношение, критика, гиперболичность, als ob*

Вступ

1. Актуальність і постановка проблеми

Феномен трансцендентального мислення, можливо, являє собою один з небагатьох чинників філософського дискурсу (і, відповідно, філософської традиції, в якій цей дискурс є седиментованим),

що в кожному з філософських епох набуває особливої, своєрідної актуальності. У сучасній ситуації філософії «після модерну» проблема трансцендентальної філософії є актуальною щонайменше в трьох аспектах: як об’єкт критичного підважування – адже в певних аспектах трансценденталізм являє собою взірцеве

втілення засад модерної філософії, яка постає й залишається універсальним об'єктом оспорювання для філософій ХХ–ХХІ століть (не зважаючи на радикальну відмінність їхніх програм і цілей); як джерело нових філософських пошуків і надбань – оскільки трансцендентальна думка містить у собі невичерпний потенціал (як тематичний, так і методологічний); як прецедент революційного перетлумачення засад філософування, заснованого на програмі радикальної критики: така настанова виявляється близькою значній частині сучасних філософських проектів.

З огляду на вищесказане, особливу актуальність і значимість набуває дослідження стосунку до трансцендентального дискурсу деконструкційної філософії, в якій усі три означені параметри релевантності трансцендентального мислення філософським запитами сучасності є представленими з максимальною ригористичністю і радикальністю. Ставлячи під питання засади традиційної філософії, підведеної під концепто-метафору «логоцентризму», авторконцепції деконструкції – Жак Дерида – разом з тим керується прагненням перманентного реконструювання і максимального поглиблення філософських сенсів і питань, в яких ці сенси виявляються конституюваними. Революційність деконструкційного проекту виявляє тісний зв'язок з трансцендентальною програмою. Отже, трансценденталізм постає як об'єктом, так і методологічним ресурсом деконструкційного мислення.

Розглядаючи деконструкційну філософію як трансцендентальний проект *par excellence*¹, я значною мірою спираюся в своїх міркуваннях на семантику поняття квазі-трансцендентального, як воно використовується самим Дерида та його інтерпретаторами й тематизація якого становить одну з важливих передумов дослідження деридианського трансценденталізму. Метою цього дослідження є тематизація деконструкційного поняття «квазі-трансцендентальне», в якому втілено засадничі аспекти ре-інтерпретації трансцендентальної настанови, здійснюваної в межах філософії деконструкції. Досягнення означеної мети вимагає розв'язання наступних завдань: 1) визначити основні проблеми, постановка яких уможливлена і пов'язана з уведенням поняття квазі-трансцендентального (і близького

до нього концепту ультра-трансцендентального); 2) виявити значення терміну «квазі» в деридианському дискурсі; 3) визначити роль і смислове спрямування концепту «квазі» у межах деконструкційної ре-інтерпретації трансцендентальної настанови: постає воно маркером критичного відсторонення чи заперечення – або, навпаки, розширення меж застосовності ідеї трансцендентального; 4) дослідити й експлікувати функцію поняття квазі-трансцендентального як в деконструкційному, так і загалом у трансцендентальному дискурсах.

Варто зробити методологічну заувагу: не зважаючи на те, що ідея квазі-трансцендентального в деконструкційній філософії нерідко зазнає втілення у формі відповідного поняття, у ході її дослідження видається доцільним не обмежуватися такими буквальними, очевидними ситуаціями, але керуватися загальним контекстом міркувань. Адже тоді, як в одних ситуаціях поняття квазі-трансцендентального протиставляється «ординарному» концепту трансцендентального, в інших деридианський вжиток саме терміну «трансцендентальне» отримує квазі-трансцендентальні конотації: тобто, трансцендентальне *de facto* може дорівнювати квазі-трансцендентальному. Згідно з моїм дослідницьким підходом, така підстановка видається виправданою, якщо деконструкційний проект ми розглядатимемо як радикалізовану версію власне трансцендентального мислення.

2. Історія питання і параметри новизни даної розвідки

На початку дослідження звернімося безпосередньо до текстів Дерида з метою виявлення найбільш репрезентативних випадків тематизації ним понять трансцендентального і квазі-трансцендентального (ультра-трансцендентального), а також пов'язаних з ними базових ідей і сюжетів.

Поняття квазі- і ультра-трансцендентального з'являються вже в перших вагомих працях Дерида (точніше кажучи, у цей період він послуговується саме поняттям ультра-трансцендентального), але на більш пізньому етапі деридианської творчості вони починають виконувати програмну функцію та стають визначальними для

¹ Див, наприклад, (Гльїна, 2015), (Гльїна, 2020).

характеристики його власної філософської позиції (Derrida, 1996), (Derrida, 2001b).

Праця «Про граматику», що стала свого роду візитною карткою Дерида, значною мірою ґрунтується на методологічній настанові, яка передбачає залучення трансцендентальних імплікацій – хоч і за умови обмеження їхніх повноважень: 1) трансцендентальне розглядається як необхідний засіб у боротьбі з «наївним об'єктивізмом», 2) трансцендентальне має функціонувати невіддільно від можливості–необхідності власного стирання (Derrida, 1967a, p. 90). Тут з'являється протиставлення «ультра-трансцендентального тексту» і «тексту пре-критичного», якому відповідає протиставлення позицій *au-delà* і *en-deçà* щодо трансцендентальної критики (*ibid.*). У «Голосі і феномені» концепт ультра-трансцендентального застосовується для характеристики поняття життя (Derrida, 1967b, p. 14) і виражає єдність двох паралелей – так би мовити, нередукованих відмінностей: чистої психології свідомості й трансцендентальної феноменології свідомості. Як і у «Граматиці», методологічна функція цього концепту тут полягає в протиставленні (ультра)трансцендентального виміру порядкові пре-трансцендентальної наївності. У тексті «Підпис подія контекст» Дерида звертається до проблеми трансцендентальності письма, що є одним з основних джерел народження концепту квазі-трансцендентального в деконструкційному дискурсі: «значення або «ефект» трансцендентальності з необхідністю пов'язується з можливістю письма» (Derrida, 1972d, p. 375).

У праці «Додаток копули» Дерида позиціонує свій підхід до тлумачення поняття трансцендентального, зазначаючи, що він звертається до терміну «трансцендентальний» у його «найбільш ригористичному» значенні (Derrida, 1972c, p. 234): а саме, не кантівському – але такому, що відноситься до схоластичної і навіть аристотелівської традиції, тобто, до проблематики категорій «і того, що знаходиться понад категоріями. Трансцендентальне означає транскатегоріальне» (*ibid.*, p. 234). В «Апоріях» трансцендентальна проблематика дає про себе знати крізь питання умов можливості/неможливості (Derrida, 1993a). Характеристика поняття трансцендентального, в межах

якої воно постає максимально наближеним до вимог і преференцій деконструкційного мислення, віднаходиться в деридіанській роботі «Глас». Як і в «Додатку копули», Дерида тут розглядає трансцендентальне насамперед у значенні транскатегоріального (Derrida, 1974, p. 183) і стверджує, що (квазі)трансцендентальне організує простір, до якого само не належить (Derrida, 1986, p. 166). Трансцендентальне тут фактично синонімується з виключеним та немислимим (*ibid.*) – тобто, з надлишковим і маргінальним. Середньовічний – і отже, теологічний спадок інтерпретації трансцендентального в деконструкційній філософії доповнюється зверненням до тексту майстра Екгарта, в якому Дерида віднаходить джерела тематизації концепту «квазі». У роботі «Як не говорити: Денегації», Дерида покликається на текст і назву відомої проповіді Екгарта «*Quasi stella matutina...*», в рамках якої «Слово» (*Verbe*) як «атрибут» Бога (на рівні з Істиною) протиставляється прислівнику (*adverbe*), взірцевим прикладом якого виступає «квазі» і котрий (згідно з поясненням Дерида) – як і сама проповідь – виступає всього лише додатком (*supplement*) до божественного Слова (Derrida, 1987a, p. 578).

У «Привидах Маркса» Дерида послуговується поняттям квазі-трансцендентальне в ході розгортання теми месіанства: тут, як і в багатьох пізніх працях Дерида, тема (квазі) трансцендентального виявляється «вписаною» в контекст проблематики неможливого досвіду (досвіду неможливого). Дерида говорить про квазі-месіанство, яке є месіанством квазі-трансцендентальним (Derrida, 1993b, p. 267). У межах праці «Віра і знання» оприявнюється такий важливий аспект функціонування квазі-трансцендентального, як царина очевидності, що пов'язує деконструкційну думку водночас із картезіансько-феноменологічною традицією і з теологічним дискурсом. Дерида говорить про квазі-трансцендентальний – тобто, аксіоматичний перформатив акту віри, або свідцтва віри (Derrida, 2002, p. 98). Універсальність цієї очевидності – аналогічно до очевидності картезіанського *cogito* – полягає в істинності акту віри як свідцтва, що перевершує порядок істинності чи хибності його об'єкту, предмету, стану справ і т. д. Пов'язання тем квазі-трансцендентальності і перформативності відбувається також у тексті «Число

“так”», в якому йдеться про квазі-трансцендентальне поняття «так» («архі-первинне «так»»), що «нагадує (*ressemble à*) абсолютний перформатив» (Derrida, 1987b, p. 647). Дерида наділяє цей як ніби перформатив квазі-трансцендентальним статусом, оскільки «будь-який визначений перформатив передбачає його як свою умову»; відповідно, «так» «не є одним перформативом серед інших» (*ibid.*).

У тексті «Якби це було можливо, “в таких межах”» Дерида в ригористичній манері стверджує, що ніщо не може порушити право на трансцендентальне або онтологічне запитання – адже воно являє собою єдиний засіб опору емпіризмові і релятивізму. У цьому тексті Дерида по суті формулює свою (квазі)трансценденталістську програму, зазначаючи, що «безумовно, немає нічого несподіваного в тому, що модальність «квазі» (або логіко-риторична фікція [*fiction*] «як ніби») так часто поставала для мене необхідною ... і в першу чергу, особливо ... щодо слова «трансцендентальне»» (Derrida, 1998, p. 510). У такий спосіб Дерида, по-перше, акцентує увагу на конститутивному статусі поняття «квазі» в межах деконструкційного дискурсу і, по-друге, виводить на явну аналогію між деконструкційним «квазі» і кантівським «*als ob*» («як ніби»). Застосування «квазі» або «ультра-трансцендентального» в своєму дискурсі Дерида вважає «способом зберегти філософський спадок, в той же час йому зраджуючи» (*ibid.*, p. 510–511). Загальний методологічний принцип квазі-трансценденталізму Дерида формулює наступним чином: «необхідно тут невпинно перепідтверджувати питання трансцендентального типу – а там, майже синхронно, розглядати питання про історію і межі того, що називають “трансцендентальним”» (*ibid.*, p. 510).

Одне з найрепрезентативніших пояснень своєї філософської позиції в контексті проблеми (квазі)трансцендентальності Дерида надає у відповідях Томасу Болдуїну в межах

діалогу із Саймоном Глендінгом, де він експліцитно заявляє: «Я не є трансценденталістом: я є ультра-трансценденталістом, або квазі-трансценденталістом» (Derrida, 2001b, p. 107) і уточнює, що його «стратегія» щодо «квазі» є нелегкою для нього самого і що загалом його ставлення до дистинкції «трансцендентальне/емпіричне» є обережним. Але прагнення уникати «певної форми емпіризму» все ж спонукає Дерида звертатися до концепту ультра-трансценденталізму (*ibid.*).

У підсумкових ремарках до збірки «Деконструкція і прагматизм» Дерида також вказує уникнення емпіризму (а також позитивізму і психологізму) як засадничу підставу для «поновлення трансцендентального запитання» (Derrida, 1996, p. 84) і уточнює, що це поновлення має полягати у «взятті до уваги» таких чинників як «можливість вигадки [*fiction*], випадковості й контингентності, таким чином пересвідчуючись, що ця нова форма трансцендентального запитання тільки міметує² фантом класичної трансцендентальної серйозності, не відмовляючись від того, що, всередині цього фантому, складає сутнісний спадок» (*ibid.*)³.

Проблема трансцендентальності деридаанської філософії є доволі широко обговорюваним сюжетом, насамперед серед її англо-американських інтерпретаторів (Джефрі Бенінгтон, Родольф Гахе, Маріан Гобсон, Джонатан Калер, Крістофер Норіс, Річард Рорті та ін.). Конституювання теми квазі-трансцендентального в деконструкційному дискурсі є результатом обопільної праці самого Дерида і дослідників його філософії. Має місце навіть момент зворотного впливу: численні рефлексії пізнього Дерида щодо проблеми трансцендентального і квазі-трансцендентального, і особливо проблема деридаанського самопозиціонування стосовно трансцендентальної традиції не в останню чергу зумовлені концепціями Гахе і Бенінгтона, які пропонують свого роду

² Варто зауважити, що Дерида приділяє значну увагу проблемі мімезису в своєму дослідженні Кантової естетики: отже, також перебуваючи на ґрунті трансцендентального дискурсу.

³ У цьому короткому огляді я свідомо уникаю теми деридаанської критики «трансцендентального означуваного», оскільки це питання є вельми неоднозначним і потребує окремого розгляду. Значу лише, що, на мою думку, мішенню цієї критики є не трансцендентальне як таке, а саме його сполучення з позицією означуваного, що видається свого роду оксюмороном з огляду на властиві трансцендентальному мисленню асубстанційність, функціональність і певною мірою синтаксизм – що більше відповідає позиції означника. У той же час змістовна, сюжетна, референтна позиції узгоджуються радше з доменом емпіричного.

трансценденталістські моделі прочитання деконструкційної філософії.

Тематизація поняття квазі-трансцендентального Бенінгтоном представлена в двох його визначальних працях, присвячених деридианській філософії: «Jacques Derrida» (Bennington, Derrida, 1999) та «Interrupting Derrida» («Перериваючи Дериду» – або «Дериду, що перериває») (Bennington, 2000). Бенінгтон позиціонує квазі-трансцендентальну проблематику – а саме, «ускладнення емпіричного і трансцендентального, позначене префіксом “квазі-”», як значний «деридианський внесок в історію філософії» (Bennington, Derrida, 1999, p. 206). Він визначає квазі-трансцендентальне не як предмет або сюжет деконструкційної думки – але як «ритм», якому «слідує деридианське мислення» (Bennington, 2000, p. 19). Важливо зауважити, що, розглядаючи деридианське поняття (ідею) квазі-трансцендентального, Бенінгтон приділяє ретельну увагу дослідженню кантівської диспозиції емпіричного і трансцендентального: їхнього стосунку та перекривання.

Двома ґрунтовними працями Гаше, в яких деконструкційне мислення розглядається, зокрема, у ракурсі проблеми трансцендентальності і, відповідно, в яких викладено його погляд на проблему деридианського (квазі)трансценденталізму, є «The Tain of the Mirror: Derrida and the Philosophy of Reflection» («Амальґама дзеркала: Дериду і філософія рефлексії») (Gasché, 1997) і «Inventions of Difference: On Jacques Derrida» («Винаходи відмінності: про Жака Дериду») (Gasché, 1994). Зокрема, Гаше запроваджує поняття інфраструктур – базових елементів деконструкційного мислення (такі як слід, архі-письмо, метафоричність *differance* тощо): «філософських квазі-концептів» (Gasché, 1997, p. 172), які він також кваліфікує як «квазі-трансцендентали» (*ibid.*, p. 317), або як такі, що мають «квазі-трансцендентальний статус» (*ibid.*, p. 274).

Цікаву полеміку з поглядом на Дериду як на (квазі)трансцендентального філософа провадить Річард Рорті. Два його відомі есе – «Чи є Дериду трансцендентальним філософом?» (Rorty, 1991) і «Чи є Дериду

да квазі-трансцендентальним філософом?» (Rorty, 1995) являють собою критичні реакції на концепції, у першу чергу, Гаше і Бенінгтона⁴.

Академічно виважено і при цьому своєрідну інтерпретацію деридианської концепції представляє Маріан Гобсон. Хоча її робота не є присвяченою винятково трансцендентальній темі щодо філософії Дериду, її рефлексії значною мірою здійснюються крізь призму проблематики (квазі)трансцендентального. Зокрема, дослідниця зазначає, що ««трансцендентальність» і «трансцендентальні аргументи» у філософії Дериду є і застосовними, і водночас такими, що підлягають постановці під питання» (Hobson, 1998, p. 19). Велике значення в своєму дослідженні деконструкційної філософії Гобсон надає проблемі синтаксису, що розробляється авторкою у тісному зв'язку з темою деридианської трансцендентальності.

Розглядаючи інтерпретації Дериду як квазі-трансцендентального філософа, неможливо обійти увагою погляд Джона Капуто на деконструкційну філософію. Тематика «квазі» – зокрема, квазі-трансцендентального – розглядається ним у річці можливості побудови своєрідної теологічної програми, яка значною мірою відштовхується від деконструкційного мислення (Caputo, Derrida, 1997).

Серед сучасних дослідників деридианського (квазі)трансценденталізму особливо хотілося б відзначити роботи Томаса Курани і Максима Дойона. Курана здійснює компаративний аналіз деридианського і фукіанського філософських підходів як двох спроб «трансформації трансцендентального питання» (Khurana, 2016). Дойон акцентує не лише на аспектах своєрідності деконструкційного звернення до трансцендентального, вираженої модальністю «квазі», але також власне на проблемі входження деридианської філософії до царини трансцендентальної традиції в цілому (Doyon, 2014). На думку дослідника (з якою я значною мірою погоджуюсь), найсуттєвішим параметром трансцендентальності, що підлягає деконструкційній рецепції, виявляється проблема умов можливості, з якою Дойон, власне, і пов'язує

⁴ Рорті розглядає також споріднені з ними підходи Норіса і Калера.

«трансцендентальне питання» або, точніше, трансцендентальний тип запитування (*ibid.*, р. 134). Також проблематика трансцендентального і квазі-трансцендентального стосовно деконструкційної філософії розглядається в працях Матіаса Фрітча (Fritsch, 2011), Клер Коулбрук (Colebrook, 2003), Флоріана Форест'єра (Forestier, 2015), Андреа Херст (Hurst, 2004), Чунг-Чін Йі (Chung Chin-Yi, 2011) та інших дослідників.

Новизна даної розвідки полягає в системності й цілісності підходу до аналізу поняття квазі-трансцендентального в деконструкційній філософії, який є вбудованим у загальне дослідження феномену деконструкційного трансценденталізму, здійснюване мною у низці попередніх праць (Ільїна, 2014, 2015, 2018, 2020). Також важливим аспектом новизни цієї статті є ракурс погляду на проблему квазі-трансцендентального з позиції вимог тематизації ідеї трансцендентального взагалі і, відповідно, поняття трансцендентальної філософії – в той час як у більшості з наявних досліджень квазі-трансцендентальної проблематики в деконструкційному дискурсі тематичною й методологічною точкою відліку залишається власне філософія Деріда. Тоді як праці Гаше, Бенінгтона та інших розглядають (квазі)трансцендентальність як аспект деридианського мислення, згідно з ракурсом даного дослідження ідея квазі-трансцендентального постає як репрезентативне – а певною мірою навіть гіперболічне оприявлення засад трансцендентальної думки.

Оскільки значною мірою на ґрунті концепту квазі-трансцендентального (ультра-трансцендентального) Деріда, так би мовити, експліцитно постає як філософ трансцендентального спрямування, у межах загальної мети концептуалізувати деконструкційну філософію як трансцендентальний проект видається надзвичайно важливим завданням дослідити деридианський дискурс квазі-трансцендентального, що дозволить як виявити моменти своєрідності деридианського підходу до ідеї трансцендентального (власне, специфікованого за допомогою своєрідної модалізації поняття трансцендентального префіксом «квазі»), так і реконструювати універсальні характеристики трансцендентальності. Адже, як я постараюся показати, на ґрунті квазі-тран-

сцендентального методологічного підходу (і власне ідеї квазі-трансцендентального, що лежить в його основі) відкривається перспектива виявлення фундаментальних аспектів трансцендентальної думки, гіперболічною інстанціацією якої постає філософія деконструкції.

Між критикою і гіперболою: квазі-трансценденталізм як ре-інтерпретація засадничих питань трансцендентальної філософії.

У характерний для деконструкційного мислення амбівалентний спосіб в ідеї квазі-трансцендентального перекриваються радикально критична позиція щодо фундаментальних принципів трансцендентальної настанови і не менш радикальне довершення останньої – до гіперболічного рівня. А з огляду на те, що критична настанова (як, зрештою, і гіперболічність) є однією з визначальних характеристик трансцендентального мислення як такого, обидві складові зазначеної амбівалентності вмотивовують відповідність квазі-трансцендентального дискурсу вимогам трансцендентальної філософії.

Насамперед квазі-трансцендентальне мислення передбачає критичну радикалізацію таких засадничих трансценденталістських тем як (1) стосунок між емпіричним і трансцендентальним і (2) питання про умови можливості. На теренах концепту «квазі-трансцендентальне» відбувається радикальна проблематизація відношення «трансцендентальне/емпіричне». Квазі-трансцендентальне постає як результат свого роду контамінації трансцендентального й емпіричного, але при цьому і як нередуковне відношення між ними – що, відповідно, забезпечує і увиразнює їхню нередуковну відмінність. Насправді всі ці смислові моменти притаманні вже класичному концепту трансцендентального (щонайменше імпліцитно), і квазі-трансцендентальний дискурс покликаний лише оприявити певні моменти його проблематичності та, послуговуючись деридианським терміном, «непростоти».

Деконструкційна версія трансцендентального принципу умови можливості – як елементу загального для трансцендентальної настанови «дискурсу можливості»⁵ – також постає як критична радикалізація властиво трансцендентальних позицій. У результаті в межах квазі-трансцендентального дискурсу поняття «умови можливості» перетворюється

ся на структуру «умови можливості/умови неможливості», елементи якої, подібно до складових опозиції «трансцендентальне/емпіричне», зазнають перекривання і взаємоперехідності. Можна сказати, що квазі-трансцендентальна позиція відповідає межі між можливістю і неможливістю. Часом Деріда послуговується концептами «не-можливість», або «не-можливе» (Derrida, 2001a, p. 358), (Derrida, 2003, p. 35), що позначають собою своєрідний синтез означених альтернатив (у свою чергу, також не-можливий), а також поєднує структури «умови можливості» і «умови неможливості» за допомогою сполучника «як» (Derrida, 1993a, p. 15) і говорить про «неможливу можливість» (Derrida, 2007). У результаті на ґрунті квазі-трансцендентального дискурсу – за допомогою концепту неможливості (не-можливості) запитування про умови можливості зазнає водночас критичного обмеження і гіперболічного розширення. Адже (1) дослідження царини неможливості розширює горизонт запитування про умови певного Дещо, (2) неможливе таким чином підлягає тематизації і (3) не-можливість постає як радикальна (гіперболічна і навіть універсальна) версія самої можливості – на противагу актуальності, дійсності, присутності та іншим вимірам і виявам «наївно»-онтологічного (не трансцендентального, пре-критичного) дискурсу.

Отже, в основі квазі-трансцендентального підходу – і, відповідно, власне ідеї квазі-трансцендентального – лежить деконструкція опозицій «трансцендентальне/емпіричне» і «умови можливості/умови неможливості». Перша з них є атрибутом «класичного» трансценденталізму, а друга виникає в межах його квазі-трансцендентальної специфікації – але не як кінцевий результат, а як об'єкт деконструкційного перетворення. Крім двох зазначених пар, такі протилежності як фінітне/інфінітне та суб'єкт/

об'єкт також належать до пріоритетних структур-об'єктів квазі-трансцендентальної деконструкції. Гаше додає до цієї низки ще пару «Dasein/буття» (Gasche, 1997, p. 317)⁶.

Поняття «ультра-трансцендентальне» – яке, звичайно, не є еквівалентом квазі-трансцендентального, але виявляє значну спорідненість останньому – вживається вже в ранніх текстах Деріда (таких як «Про граматику», «Голос і феномен», «Вступ» до гусерлівської праці «Начала геометрії»), у той час як термін «квазі-трансцендентальне» з'являється в пізніший період деридианської творчості. При тому, що концепт «квазі-трансцендентальне» можна визначити як інваріантний, а «ультра-трансцендентальне» – як його варіацію або дериват, семантичний горизонт обох понять видається можливим розкрити лише у їхньому взаємодоповненні. Зокрема, їхня близькість і часткова синонімічність (на яку вказують ремарки і зауваги самого Деріда, а також контексти вжитку обох понять) запобігає обмеженню тлумачення поняття «квазі-трансцендентальне» як обмеження і підважування трансцендентальних спроможностей, вказуючи натомість на гіперболічний вимір і «ресурс» квазі- (ультра-) трансцендентального дискурсу.

Загалом співвідношення між позиціями квазі- і ультра- можна пояснити за допомогою відсилання до такої значущої структури-звороту деридианського дискурсу як plus de, амбівалентність значення якого сполучає варіанти тлумачення «більше, ніж» і «більше не...». Проводячи аналогію, можна співвіднести перше значення квазі-концепту plus de – «більше, ніж» – із семантикою префіксу «ультра», у той час як «квазі» корелює із значенням «більше не...». Таким чином, поняття ультра-трансцендентального виявляється пов'язаним з важливою як для деконструкційного, так і загалом для трансцендентального дискурсу ідеєю гіперболічності – у той час як «квазі-трансцендентальне» в першу

⁵ Пріоритетний статус можливості – характерна риса трансцендентального мислення в його критичній, феноменологічній і деконструкційній версіях. Модус «можливо» відрізняє трансцендентальну царину від емпіричної, феноменологічну настанову – від природної та ін.

⁶ Остання локалізується в межах гайдегерівської версії – або, точніше, модифікації трансценденталізму: адже філософію Гайдегера не видається можливим віднести до трансценденталізму в строгому сенсі.

чергу корелює з трансцендентальним чинником критичності⁷. При цьому обидва префікси (і «квазі», і «ультра») виступають маркерами межі щодо трансцендентального, у той час як трансцендентальне мислення і саме по собі вже є свого роду «дискурсом межі». У такий спосіб вони постають чинниками гіперболізації трансцендентального мотиву.

Радикалізація трансцендентальних чинників відношення і відмінності в квазі-трансцендентальному дискурсі

Отже, корені квазі-трансцендентального мислення лежать у самому трансцендентальному дискурсі. Зокрема, ідея квазі-трансцендентального ґрунтується на такому прочитанні засад Кантової критики, що гіперболізує чинник відношення – який, у свою чергу, належить до визначальних характеристик трансцендентального мислення (поряд, наприклад, з принципами відмінності, критичності, гіперболічності тощо (Ільїна, 2015)). Засадничість відношення вимагає відповідного статусу для фактору відмінності, який виступає для першого умовою можливості. Одним з наслідків підвищення уваги до принципу відмінності в квазі-трансцендентальному дискурсі є зростання ваги емпіричного виміру порівняно з трансценденталізмами Кантового і Гусерлевого зразка – адже емпіричне постає змістовим джерелом (або, принаймні, осередком) можливих відмінностей. Але при цьому відмінність жодним чином не закріплюється за емпіричною цариною, на противагу трансцендентальній: фундаментальним відношенням-відмінністю в трансценденталізмі виступає, як зазначалося, відношення (і, відповідно, відмінність) між власне трансцендентальним та емпіричним. Крім того, у своєму знаменитому Вступі до «Начал геометрії» Гусерля, Дерида зазначає, що «трансцендентальною була б відмінність» (Derrida, 1962, р. 171). Можливо, з цієї тези, (до речі, викладеної згідно з трансцендентальною риторикою – в модусі *als ob*) варто відряхувати початок становлення деридианського квазі-трансценденталізму.

Згідно з думкою Ґаше, квазі-трансцен-

дентальне є «умовою можливості і неможливості, що стосується саме концептуальної відмінності між суб'єктом та об'єктом, і навіть між Dasein і буттям» (Gasche, 1997, р. 317). Тут знову-таки йдеться про гіперболізацію фактору відношення: до квазі-трансцендентального стосунку входять граничні, конститутивні відмінності, на не-можливному відношенні яких ґрунтується вже трансцендентальне мислення; але це відношення, так би мовити, виходить на яв за допомогою квазі-трансцендентальної радикалізації трансцендентального. Таким чином, принцип, або ефект «квазі-трансцендентального» – за умови його позиціонування як властивого трансценденталізму як такому (а не лише його деконструкційній критиці) – вказує на імпліцитну апоретичність, характерну для трансцендентального мислення в цілому (а не тільки для його деконструкційної версії).

Крім того, що відмінність і відношення є принципами трансцендентального мислення, власне ідея (і відповідно концепт) трансцендентального постає як відношення і як відмінність. Специфіка поняття трансцендентального (як і заснованого на ньому дискурсі) полягає в його функціональності й реляційності: тобто, принципівій асубстанційності. В рамках відношення і відмінності з іншим (найпершим чином – з емпіричним) відбувається конституювання і визначається сутність трансцендентального. Його можна розглядати не лише як межу між трансцендентним й іманентним, і не лише як відношення до емпіричного, але також, в парадоксальний спосіб, як відношення між емпіричним і власне трансцендентальним. Бенінгтон, думку якого я поділяю, акцентує момент взаємної зумовленості трансцендентального й емпіричного, яка виявляється в тому, що «трансцендентальне є трансцендентальним лише для емпіричного» (Bennington, 2000, р. 86): тобто, конститується лише в контексті власного стосунку з емпіричним⁸.

Саме по собі це ще не означало б, що

⁷ З огляду на фундаментальний зв'язок критики і гіперболи в трансцендентальному мисленні (Ільїна, 2014), поняття квазі- і ультра-трансцендентального таким чином виявляються не протиставленими, а ще тісніше пов'язаними.

⁸ У подібний спосіб, кантівська трансцендентальна єдність апперцепції конститується тільки в межах, в умовах можливого досвіду

трансцендентальне такий стосунок охоплює, або йому дорівнює. Втім, Бенінгтон вказує на можливість (якщо не необхідність) певного ототожнення трансцендентального з квазі-трансцендентальним: «власне трансцендентальне ... вже є квазі-трансцендентальним» (ibid., p. 89). А квазі-трансцендентальне, у свою чергу, кваліфікується як відношення «трансцендентальне-емпіричне». Розглядаючи квазі-трансцендентальне як трансцендентальне й емпіричне разом, взяте в їхньому відношенні або взаємоперекриванні, Бенінгтон стверджує, що «Трансцендентальне є ... дійсно трансцендентальним (а не трансцендентним) тією мірою, якою воно є (виключно) квазі-трансцендентальним.» (ibid.). Отже, як «завжди вже» квазі-трансцендентальне, трансцендентальне виступає і як елемент відношення з емпіричним, і як характеристика самого цього відношення.

Семантика і функція концепту «квазі» в деконструкційному трансценденталізмі.

Серед множини значень і смислових нюансів, що передаються за допомогою префікса «квазі», можна відзначити наступні: «майже», «недо» (що в парадоксальний спосіб корелюють з гіперболізмом), «ще не»/«вже не», як ніби (als ob). «Квазі» може виступати як маркер настанови, яку Дерида визначає як fiction⁹, або як оператор критики: це останнє значення певною мірою є пріоритетним, адже критичність (зрозуміла в особливому сенсі) є одним з найсуттєвіших атрибутів трансцендентального мислення. Звісно, цим переліком не обмежується семантичний потенціал квазі-концепту «квазі», що в кожному контексті набуває нових, певною мірою сингулярних відтінків значення. У будь-якому разі семантика «квазі» визначається його приналежністю «дискурсу межі», що за означенням надає трансцендентальних характеристик як самому оператору «квазі», так і концептові, до якого цей оператор застосо-

вується. Радикальним – або гіперболічним – випадком такого застосування є утворення власне поняття квазі-трансцендентального.

Важливим аспектом функції поняття (модалності) «квазі» в трансцендентально-деконструкційному мисленні є переведення терміну або концепту, які він модалізує, з умовно кажучи, «наївно-онтологічної» площини в методологічну¹⁰, або ж у царину, яку Дерида визначає як fable або fiction. Зауважимо, що подібну функцію (переведення, або зсуву) виконує трансцендентальний концепт («оператор») als ob.

Зокрема, «квазі» постає у функції методу – або засобу – коли зумовлює застосування об'єкту, який воно модалізує, проти чогось іншого: емпіризму, діалектики, об'єктивізму і т.п. Наприклад, така функція протиставлення – або, як нерідко каже сам Дерида, «опору» – надається переведеному в умовний спосіб трансцендентальному в «Грамотології» (проти «наївного об'єктивізму» і на противагу пре-критичному дискурсу (Derrida, 1967a, p. 90)), у «Гласі» (як засіб опору принципу діалектичної суперечності (Derrida, 1986, p. 244))¹¹. Важливо зазначити, що так само в гусерлівській феноменології трансцендентальне значною мірою постає (застосовується) як «на відміну від»: основними альтернативами трансцендентального підходу в такому протиставленні виступають насамперед психологізм і натуралізм, але також і метафізика в її догматичному розумінні (що є спільною мішенню для всіх трансцендентальних проектів).

У дещо іншому зрізі, деконструкційно-трансцендентальне «квазі» постає засобом проти реалізму і буквализму всіх видів і напрямків. І в цьому також можна побачити аж ніяк не ексклюзивний деконструкційний винахід, але момент гіперболізації трансцендентальної настанови. Відхід від метафізичного реалізму є безпосередньо пов'язаним з асубстанціалістським креном трансцен-

⁹ Фіктивність, фікція, вимисел: втім, спроможності перекладу значно обмежують як повноту, так і релевантність українських відповідників французькому оригіналу і його англійській кальці.

¹⁰ Певною мірою з функцією «квазі» корелює також феноменологічна операція занесення в дужки.

¹¹ Варто уточнити, що в обох зазначених прикладах поняття «квазі» не вживається буквально, але у цих випадках концепти ультра-трансцендентального («Грамотологія»), «трансцендентального трансцендентального» і «трансцендентальної контра-банди» («Глас»), які в більш нюансованих контекстах можуть розглядатися як відмінні від «квазі-трансцендентального» конструкти, у даному разі постають як синоніми останнього – а точніше, як варіації смислового інваріанту, яким є концепт «квазі».

дентального мислення – тобто, креном в бік синтаксизму і методологізму. Отже, у такому сенсі, «квазі» (як і його «класично»-трансцендентальний аналог, *als ob*) виявляється не лише одним з методологічних засобів, а засадничим засобом методологізації, за допомогою якого, зокрема, й уможливлується трансцендентальний зсув способу й фокусу мислення зі «що» на «як». Останній, у свою чергу, зумовлює перехід на рейки асубстанціалістської парадигми відношення-відмінності, якою *par excellence* є трансцендентальний дискурс (що при цьому передбачає примат методу).

Повертаючись до питання аналогії між методологізмом і цариною «фікції», можна зазначити, що визначальним для трансцендентального мислення аспектом їхнього, так би мовити, функціонального збігу є протиставлення парадигмі метафізичного реалізму як наївного об'єктивізму, пов'язаного з радикальною перевагою субстанційності і свого роду репресивністю щодо виміру відношення¹². У такому сенсі література (як царина *fiction*) виступає якщо не родом трансцендентальної практики, то принаймні «спільницею» трансцендентальної філософії у боротьбі з реалізмом, об'єктивізмом і буквализмом: щодо останнього, варто згадати також про деридианську концептуалізацію метафори, яка постає в деконструкційному дискурсі (квазі)-трансцендентальним концептом. Запроваджуючи і тематизуючи в «Гласі» поняття «трансцендентальної контра-банди», Деріда фактично синонімує такі його (опосередковані) дефініції як «імітація трансцендентального» і «трансцендентальне трансцендентального» (тобто, по суті «ультра-трансцендентальне») (*ibid.*).

Деконструкція і емпіризм: Трансценденталізація емпіричного?

Окремою темою в дослідженні деридианського поняття квазі-трансцендентального є відношення деконструкції до емпіризму. Деріда неодноразово зазначає, що, попри значні перестороги і вияви обережності щодо ідеї і концепту трансцендентального, він все ж використовує його з метою уникнення ефектів емпіризму (див., наприклад, (Derrida,

2001b, p. 83–84))¹³. Таким чином, привнесена деконструкційною концепцією своєрідна універсальність, що зумовлена специфікою концептуалізації стосунку між трансцендентальним і емпіричним (Льїна, 2020) (специфікою, яка не в останню чергу виявляється у посиленні ролі і значущості емпіричного порівняно з «класичним» трансценденталізмом), все ж – як будь-яка універсальність – передбачає пріоритетність для деконструкційного дискурсу характеристик загального, теоретичного, можливого, необхідного: одним словом, усіх тих якостей, які ми можемо протиставити емпіристській настанові.

Деконструкція і емпіризм: Трансценденталізація емпіричного?

Окремою темою в дослідженні деридианського поняття квазі-трансцендентального є відношення деконструкції до емпіризму. Деріда неодноразово зазначає, що, попри значні перестороги і вияви обережності щодо ідеї і концепту трансцендентального, він все ж використовує його з метою уникнення ефектів емпіризму (див., наприклад, (Derrida, 2001b, p. 83–84)). Таким чином, привнесена деконструкційною концепцією своєрідна універсальність, що зумовлена специфікою концептуалізації стосунку між трансцендентальним і емпіричним (Льїна, 2020) (специфікою, яка не в останню чергу виявляється у посиленні ролі і значущості емпіричного порівняно з «класичним» трансценденталізмом), все ж – як будь-яка універсальність – передбачає пріоритетність для деконструкційного дискурсу характеристик загального, теоретичного, можливого, необхідного: одним словом, усіх тих якостей, які ми можемо протиставити емпіристській настанові.

І навіть коли Деріда, здавалося б, дрейфує в напрямку емпіризму (говорячи в «Дисемінації» про те, що емпіризм є філософською «маскою» руху в напрямку радикально іншого (Derrida, 1972a, p. 33)), він зрештою не задовольняється цим засобом, як по своїй суті логоцентристським. У деконструкційному дискурсі контингентність, сингулярність та інші елементи, властиві емпіричному підходу, набувають трансцендентальних ознак можливості, *als-ob*-статусу, апріорності

¹² Щодо цього питання див. роботу Гаше «Про мінімальні речі» («Of Minimal Things»).

¹³ При цьому він позиціонує емпіризм взагалі – і конкретно такі його форми, як реалізм і сенсуалізм – як модифікації логоцентризму (Derrida, 1981, pp. 64–65).

тощо. Крім того, шлях «як ніби емпіризму», або «квазі-емпіризму», певною мірою прокреслений у «Дисемінації», не є для Дерида універсальним, але залишається лише спробою, від якої він згодом переважно відходить.

Загалом можна зазначити, що Дерида не меншою мірою акцентує трансцендентальний вимір емпіричного, аніж виявляє емпіричні детермінанти і складові трансцендентального. Трансцендентальний спосіб деконструкційного міркування над емпіричним тягне (1) виявлення трансцендентальних аспектів самого емпіричного, (2) «піднесення» емпіричного до порядку трансцендентального.

Яскравий приклад тематизації першого з цих двох варіантів зсуву емпіричного в напрямку трансцендентального віднаходиться в деридианському тексті «*La forme et le vouloir-dire*» («Форма і значення»). Розглядаючи питання про можливість/неможливість «первинного продукування сенсу» (і тим самим про (не)можливість для тексту статусу *tabula rasa* на будь-якій фазі його становлення та існування) (Derrida, 1972b, p. 197), Дерида зазначає, що «Навіть якщо де-юре можна припустити, що певна текстуальна невинність *in illo tempore* прийняла перше продукування сенсу, де-факто необхідно, щоби систематичний порядок значення [*vouloir-dire*] в певний спосіб нав'язував сенсові свій сенс, диктував йому свою форму ... І це «де-факто» не є однією емпіричною необхідністю серед інших, її не можна занести в дужки, щоб ставити трансцендентальні питання де-юре, оскільки статус значення не може бути з'ясованим без того, щоби в той же час визначити [статус] сенсу» (*ibid.*) (курсив мій – А.І.). Таким чином, не належачи трансцендентальному порядку «*en droit*», «*en fait*» сенсу разом з тим перевершує порядок емпіричного, набуваючи таким чином квазі-трансцендентального статусу. Показово, що така квазі-трансцендентальність є пов'язаною саме з порядком сенсу, котрий, як дозволяє зрозуміти деконструкційна концепція письма (починаючи з викладу її засадничих положень у «Вступі» до «Начала геометрії»), перебуває, у трансцендентальний спосіб (!), на межі емпіричного й трансцендентального.

Одним із засобів здійснення другого із

зазначених способів трансценденталізації емпіричного в межах деконструкційного квазі-трансценденталізму виступає принцип авто-референтності. Запитуючи, про сутність партикулярного чи сингулярного (скажімо, про «подієвість події», чи навпаки, – і тим більше, застосовуючи структури на кшталт «подієвість без події»: у такий спосіб виокремлюючи універсальний інваріант або сутність запитованого), Дерида нерідко підносить до трансцендентального рівня концепт і відповідну ідею, що первинно належали радше емпіричному порядку.

Конституювання деконструкційного поняття квазі-трансцендентального дозволяє увиразнити передбачену вже у межах Кантової концепції відмінність між трансцендентальним і апіорним, якою нерідко нехтують навіть знані кантіанці й кантознавці. У точному смислі трансцендентальне, якщо керуватися кантівським визначенням цього поняття, наданим у першій Критиці, характеризує дискурс про умови можливості апіорного (а згідно з деридианським водночас розширенням і уточненням базової трансцендентальної формули – також про умови його не-можливості). Таким чином, у трансцендентальному запитованні емпіричне – як фактор обмеження, зумовлювання, але водночас і уможливлення функціонування апіорного – відіграє не меншу роль, ніж саме апіорне. Отже, якщо трансцендентальне у вузькому сенсі (як протилежність емпіричного) може певною мірою прирівнюватись до апіорного, то в строгому сенсі трансцендентальне (як проблематичний стосунок трансцендентального-апіорного й емпіричного) по суті дорівнює квазі-трансцендентальному.

Квазі-трансцендентальне мислення і проблема іншого.

Окрім загальної значущості деридианської концепції (і, відповідно, концепту) квазі-трансцендентального для можливостей розвитку і саморефлексії трансцендентального дискурсу взагалі (і цей аспект є пріоритетним для намірів даного дослідження), хотілося би принаймні коротко означити вимір її, так би мовити, «сингулярної» значущості для деридианської філософії як такої. Ідея квазі-трансцендентального стала результатом деконструкційних пошуків неемпіричного і неапропріаційного підступу до чинника або

феномену іншого: і не тільки філософського іншого, але, у першу чергу – іншого стосовно філософії. Загалом для філософії завжди було характерним прагнення розширити власні межі – аж до їх перевернення. У сучасній філософії тренд виходу за власні межі стає експліцитним. Першим варіантом його реалізації постають різні форми практичної, прагматичної і прикладної філософії. Але чи можливо задовольнити прагнення абсолютно іншого, залишаючись при цьому на ґрунті ригористичного філософського мислення формально-синтаксичного типу? Квазі-трансцендентальний підхід Деріда видається мені позитивною відповіддю на це питання, яка, власне, становить другий – альтернативний емпірико-позитивістським і прикладним підходам варіант філософського дискурсу, орієнтованого на радикально Інше. Зрештою, трансцендентальне мислення від самого початку відзначається спрямованістю на інше, що входить до філософського дискурсу у формі досвіду. І квазі-трансценденталізм Деріда лише очищує, прояснює і радикалізує цю особливість трансцендентальної думки.

На ґрунті вищезгадуваної настанови *fiction* оприявнюються зв'язки між класичною теоретичною філософією (трансцендентального типу) і літературою. З-поміж різних не-філософських дискурсів, з якими філософія в пошуках свого іншого прагне об'єднатись, дискурс літератури виявляється пріоритетним (якщо не єдиним) варіантом, у межах якого розширення автентичних меж філософії може відбутися за збереження, переутвердження і навіть гіперболізації її теоретичних, синтаксичних, методологічних засновків. Детальний аналіз співвідношення філософського й літературного дискурсів є темою самостійного дослідження, тому зараз я обмежуся цими загальними міркуваннями.

Важливо також зазначити, що на засадах деконструкційного трансценденталізму – або квазі-трансценденталізму – уможливується парадоксальне (апоретичне)

поєднання інтенції на радикально інше і спрямування філософської рефлексії на власні засади. Адже філософія деконструкції являє собою взірцевий приклад «філософії філософії»: об'єктом деконструкції завжди постає елемент чи фактор філософського дискурсу, або, принаймні, певне *X* проведене крізь філософську тематизацію і концептуалізацію.

Висновки

– Значення деконструкційної концепції квазі-трансцендентального полягає насамперед у підтриманні і ре-конституюванні властиво трансцендентальних принципів філософського мислення, що передбачає позбавлення трансцендентальної настанови різного роду ефектів догматизації й натуралізації.

– В основі деконструкційної ідеї квазі-трансцендентального (а також, відповідно, квазі-трансценденталізму, як заснованого на цій ідеї філософського підходу) лежить настанова на гіперболізацію засад трансцендентального мислення, яка, згідно з особливостями трансцендентального дискурсу, передбачає момент критики як свою сутнісну складову. У першу чергу деконструкційним критиці й гіперболізації підлягають такі визначальні мотиви трансцендентальної філософії, як (1) стосунок між трансцендентальним і емпіричним та (2) проблема умов можливості. Квазі-трансцендентальний ракурс погляду, по-перше, загострює момент загальної властивості трансцендентальному дискурсу амбівалентності відношення «трансцендентальне-емпіричне», що постає і як протиставлення, і як перекривання; і, по-друге, гіперболізує сам аспект відношення-відмінності між даними опозиціями, у межах якого вони конститууються і якому виявляються підпорядкованими. Трансцендентальне постає таким тільки щодо емпіричного і навпаки. Визначальне питання трансцендентальної філософії щодо умов можливості внаслідок радикалізації, якої воно зазнає на ґрунті квазі-трансцендентального мислення, набуває форми

¹⁴ Тобто можна зауважити, що деконструкційний дискурс, будучи «дискурсом Іншого», разом з тим утримується в авто-референтному просторі, і в цьому плані йому не притаманний навіть такий ступінь включення гетерогенного, що є властивим будь-яким «філософіям чогось».

¹⁵ Так, наприклад, міркуючи про феномени політики, дружби, дару, смерті тощо, Деріда найпершим і пріоритетним чином досліджує прецеденти їхніх філософських досліджень.

запитування про «умови неможливості». Властивий (квазі)трансцендентальному мисленню синтез критичної й гіперболічної настанов зумовлює конституювання загальнішої структури, у межах якої умови неможливості виявляються водночас умовами неможливості (постають як умови неможливості).

– Становлення ідеї квазі-трансцендентального в деконструкційній філософії є результатом взаємодії власне деридианської думки та її інтерпретацій. Особливий вплив на розвиток деконструкційного дискурсу в трансцендентальному напрямі чинять концепції Родольфа Гаше і Джефрі Бенінгтона.

– Реконструкція смислового поля префіксу «квазі», що фактично отримує статус концепту в межах деконструкційного дискурсу, дозволяє визначити такі варіанти його значення, як «майже», «недо», «ще не»/«вже не», «як нібито» (als ob). «Квазі» постає як чинник критичного мислення, а також дискурсивної царини, яку Дериди визначає як fiction.

– Трансцендентальна функція концепту «квазі» насамперед полягає у зміні настанови, що виявляється як у зсуві з «наївно»-онтологічного порядку до методологічного, так і, пов'язаним чином, у деконструкції різного роду виявів реалізму і буквализму.

– Деконструкційне поняття ультра-трансцендентального є версією концепту квазі-трансцендентального, яка однак має суттєву смислову своєрідність. У той час як префікс «квазі» відображає критичну настанову і корелює із трансцендентальним трендом обмеження, префікс «ультра» пов'язаний з фактором гіперболічності і постає маркером властивої трансцендентальному мисленню настанови на перевершення.

– Важливим аспектом квазі-трансцен-

дентального мислення є його стосунок до емпіризму. Для деконструкційної філософії суттєвою підставою звернення до трансцендентального мислення є прагнення уникнути «впадіння в емпіризм». Хоча порівняно з «класичними» трансцендентальними концепціями в межах квазі-трансцендентального дискурсу вага емпіричного зростає, пріоритетними для деконструкційної думки de facto залишаються параметри, що з очевидністю протистоять емпіристській настанові: універсальність, теоретичність, можливість, формальність тощо. К межах квазі-трансцендентального мислення мають місце корелятивні тенденції до оприявлення емпіричних аспектів ідеального (трансцендентального), з одного боку, і віднаходження та-або конституювання трансцендентальних аспектів емпіричного – з іншого.

– Концепція квазі-трансцендентального постає підґрунтям для деконструкційних рефлексій проблеми іншого – зокрема, іншого щодо філософського дискурсу як такого. При цьому квазі-трансцендентальне випробовування меж останнього можна розглядати як своєрідну радикалізацію властиво трансцендентальних аспектів (1) запитування про власні засади і (2) орієнтованості на інше, що входить до філософського дискурсу у формі досвіду.

– Експліцитна наявність і непересічна значущість теми трансцендентального в деконструкційній філософії – представлена у формі квазі-трансцендентального дискурсу, а також філософська самоідентифікація Дериди як квазі- або ультра-трансценденталіста обґрунтовують і вмотивовують дослідження деконструкційного підходу в річищі трансцендентального мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Льбіна А. Гіпербола трансценденталізму та гіпербола в трансценденталізмі: Кант, Гуссерль, Деррида. *Мультиверсум: філософський альманах*. 2014. Вип. 3, № 131. С. 55–81.

Льбіна А. Деконструкційний поворот в трансцендентальному мисленні. *Sententiae*. 2015. Вип. XXXIII, № 2. С. 125–148. <https://doi.org/10.22240/sent33.02.125>.

Льбіна А. Принципи відмінності, відношення і межі як фундаментальні чинники трансцендентально-деконструкційного мислення. *Трансформація засад філософії за доби постмодерну*: монографія / ред. В. Лях. Київ, 2018. С. 111–142.

Льбіна А. Квазі-трансцендентальна універсальність у філософському дискурсі Жака Дериди. *Sententiae*. 2020. Вип. XXXIX, № 1. С. 61–90.

Bennington G. *Interrupting Derrida*. London; New York: Routledge, 2000. 235 p.

- Bennington G., Derrida J. Jacques Derrida. Chicago : University of Chicago Press, 1999. 420 p.
- Caputo J. D., Derrida J. (1997). Deconstruction in a Nutshell. *A Conversation with Jacques Derrida*. New York : Fordham University Press. 208 p.
- Chung Chin-Yi. Derrida's Methodology. *Movimiento Paroxista*. 2011. Vol. № 1. P. 33–47.
- Colebrook C. The Opening to Infinity: Derrida's Quasi-Transcendentals. *From Kant to Davidson: Philosophy and the Idea of the Transcendental* / ed. J. Malpas. London, & New York : Routledge, 2003. P. 162–183. <https://doi.org/10.4324/9780203219577-14>.
- Derrida J. Introduction à l'Origine de la Géométrie de Husserl. E. Husserl. *l'Origine de la Géométrie*. Paris : PUF, 1962. P. 3–172.
- Derrida J. *De la grammatologie*. Paris : Minuit, 1967. 447 p.
- Derrida J. *La Voix et le Phénomène*. Paris : PUF, 1967. 117 p.
- Derrida J. *La Dissémination*. Paris : Seuil, 1972. 411 p.
- Derrida J. La forme et le vouloir-dire. *J. Derrida. Marges de la philosophie*. Paris : Minuit, 1972. P. 185–207
- Derrida J. Le supplément de copule. *J. Derrida. Marges de la philosophie*. Paris : Minuit, 1972. P. 209–246.
- Derrida J. Signature événement contexte. *J. Derrida. Marges de la Philosophie*. Paris : Minuit, 1972. P. 367–393.
- Derrida J. Glas. Paris : Galilée, 1974. 296 p.
- Derrida J. Positions / trans. from French by A. Bass. Chicago : University of Chicago Press, 1981. 114 p.
- Derrida J. Glas / trans. from French by J. P. Leavey, Jr., R. Rand. Lincoln and London : University of Nebraska Press, 1986. 262 p.
- Derrida J. Comment ne pas parler: Dénégations. *J. Derrida. Psyché: inventions de l'autre*. Paris : Galilée, 1987. P. 535–596.
- Derrida J. Nombre de oui. *J. Derrida. Psyché: Inventions de l'autre*. Paris : Galilée, 1987. P. 639–651.
- Derrida J. Aporias / trans. from French by Th. Dutoit. Stanford : Stanford University Press, 1993. 87 p.
- Derrida J. Spectres de Marx. Paris : Galilée, 1993. 280 p.
- Derrida J. Remarks on Deconstruction and Pragmatism. *Deconstruction and Pragmatism* / ed. Ch. Mouffé. London and New York : Routledge, 1996. P. 79–90.
- Derrida, J. Comme si c'était possible, «within such limits»... *Revue Internationale de Philosophie*. 1998. Vol. 52, No. 205(3). P. 497–529.
- Derrida J. Papier Machine. Paris : Galilée, 2001. 400 p.
- Derrida J. Response to Baldwin. *Arguing with Derrida* / ed. S. Glendinning. Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2001. P. 102–109.
- Derrida J. Faith and Knowledge: The Two Sources of “Religion” at the Limits of Reason Alone / trans. from French by S. Weber. *J. Derrida. Acts of religion*. New York and London : Routledge, 2002. P. 40–101.
- Derrida J. The «World» of the Enlightenment to Come. *Research in Phenomenology*. 2003. Vol. 33. P. 9–52. <https://doi.org/10.1163/15691640360699591>.
- Derrida J. A Certain Impossible Possibility of Saying the Event / trans. from French by G. Walker. *Critical Inquiry*. 2007. Vol. 33, No. 2. P. 441–461. <https://doi.org/10.1086/511506>.
- Doyon M. The Transcendental Claim of Deconstruction. *A Companion to Derrida* / eds. Z. Direk, L. Lawlor. Chichester, England : Wiley Blackwell, 2014. P. 132–149.
- Forestier F. Le Réel et le transcendantal. Grenoble : Millon, 2015. 236 p.
- Fritsch M. Deconstructive aporias: quasi-transcendental and normative. *Continental Philosophy Review*. 2011. Vol. 44. P. 439–468. <https://doi.org/10.1007/s11007-011-9200-y>.
- Gasché R. Inventions of difference: on Jacques Derrida. Cambridge, London, Harvard University Press, 1994. 286 p.
- Gasché, R. The Tain of the Mirror: Derrida and the Philosophy of Reflection. Cambridge : Harvard University Press, 1997. 348 p.
- Hobson M. Jacques Derrida: Opening lines. London and New York : Routledge, 1998. 288 p.
- Hurst A. Derrida's quasi-transcendental thinking. *South African Journal of Philosophy*. 2004. Vol. 23, No. 3. P. 244–266. <https://doi.org/10.4314/sajpem.v23i3.31396>.
- Khurana Th. “The Common Root of Meaning and Nonmeaning”: Derrida, Foucault, and the Transformation of the Transcendental Question. *Foucault/Derrida Fifty Years Later: The Futures of Genealogy, Deconstruction, and Politics* / eds. O. Custer, P. Deutscher, S. Haddad. New York : Columbia University Press, 2016. P. 80–104. <https://doi.org/10.7312/cust17194-008>.
- Rorty R. Is Derrida a transcendental philosopher? R. Rorty. *Essays on Heidegger and Others*. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. P. 119–128.
- Rorty R. Is Derrida a “Quasi”-Transcendental Philosopher? *Contemporary Literature*. 1995. Vol. 36, No. 1. P. 173–200.

REFERENCES

- Bennington, G. (2000). *Interrupting Derrida*. London; New York: Routledge.
- Bennington, G., & Derrida, J. (1999). *Jacques Derrida*. Chicago: University of Chicago Press.
- Caputo, J., D., & Derrida, J. (1997). Deconstruction in a Nutshell. *A Conversation with Jacques Derrida*. New York: Fordham University Press.
- Chung Chin-Yi. (2011). Derrida's Methodology. *Movimiento Paroxista, 1(1)*, 33–47.
- Colebrook, C. (2003). The Opening to Infinity: Derrida's Quasi-Transcendentals. In J. Malpas, (Ed.), *From Kant to Davidson: Philosophy and the Idea of the Transcendental* (pp. 162–183). London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203219577-14>.
- Derrida, J. (1962). Introduction à l'Origine de la Géométrie de Husserl. In: E. Husserl, *l'Origine de la Géométrie* (pp. 3–172). Paris: PUF.
- Derrida, J. (1967a). *De la grammatologie*. Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1967b). *La Voix et le Phénomène*. Paris: PUF.
- Derrida, J. (1972a). *La Dissémination*. Paris: Seuil.
- Derrida, J. (1972b). La forme et le vouloir-dire. In J. Derrida, *Marges de la philosophie* (pp. 185–207). Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1972c). Le supplément de copule. In: J. Derrida, *Marges de la philosophie* (pp. 209–246). Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1972d). Signature événement contexte. In: J. Derrida, *Marges de la Philosophie* (pp. 367–393). Paris: Minuit.
- Derrida, J. (1974). *Glas*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1981). *Positions*. (A. Bass, Trans). University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1986). *Glas*. (J. P Leavey, Jr., R. Rand, Trans.). Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Derrida, J. (1987a). Comment ne pas parler: Dénégations. In J. Derrida, *Psyché: inventions de l'autre* (pp. 535–596). Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1987b). Nombre de oui. In J. Derrida, *Psyché: Inventions de l'autre* (pp. 639–651). Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1993a). *Aporias*. (Th. Dutoit, Trans.). Stanford: Stanford University Press.
- Derrida, J. (1993b). *Spectres de Marx*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1996). Remarks on Deconstruction and Pragmatism. In Ch. Mouffe (Ed.), *Deconstruction and Pragmatism* (pp. 79–90). London and New York: Routledge.
- Derrida, J. (1998). Comme si c'était possible, «within such limits»... *Revue Internationale de Philosophie, 52(205(3))*, 497–529.
- Derrida, J. (2001a). *Papier Machine*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (2001b). Response to Baldwin. In: S. Glendinning (Ed.), *Arguing with Derrida* (pp. 102–109). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Derrida, J. (2002). Faith and Knowledge: The Two Sources of "Religion" at the Limits of Reason Alone. (S. Weber, Trans.). In: J. Derrida, *Acts of religion* (pp. 40–101). New York and London: Routledge.
- Derrida, J. (2003). The «World» of the Enlightenment to Come. *Research in Phenomenology, 33*, 9–52. <https://doi.org/10.1163/15691640360699591>.
- Derrida, J. (2007). A Certain Impossible Possibility of Saying the Event. (G. Walker, Trans.). *Critical Inquiry, 33(2)*, 441–461. <https://doi.org/10.1086/511506>.
- Doyon, M. (2014). The Transcendental Claim of Deconstruction. In: Z. Direk, L. Lawlor (Eds.) *A Companion to Derrida* (pp. 132–149). Chichester, England: Wiley Blackwell.
- Forestier, F. (2015). *Le Réel et le transcendantal*. Grenoble: Millon.
- Fritsch, M. (2011). Deconstructive aporias: quasi-transcendental and normative. *Continental Philosophy Review, 44*, 439–468. <https://doi.org/10.1007/s11007-011-9200-y>
- Gasché, R. (1994). *Inventions of difference: on Jacques Derrida*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Gasché, R. (1997). *The Tain of the Mirror: Derrida and the Philosophy of Reflection*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hobson, M. (1998). *Jacques Derrida: Opening lines*. London and New York: Routledge.
- Hurst, A. (2004). Derrida's quasi-transcendental thinking. *South African Journal of Philosophy, 23(3)*, 244–266. <https://doi.org/10.4314/sajpem.v23i3.31396>.
- Ilyina, A. (2014). Ghiperbola transcendentalizmu ta ghiperbola v transcendentalizmi: Kant, Ghusserlj, Derrida [Hyperbole of Transcendentalism and Hyperbole in Transcendentalism: Kant, Husserl, Derrida]. *Muljtyversum: filofsjskyy aljmanakh – Multiverse: a philosophical almanac, 3(131)*, 55–81 [in Ukrainian].
- Ilyina, A. (2015). Dekonstrucijnyj povorot v transcendentaljnomu myslenni [Deconstructive Turn in Transcendental Thinking]. *Sententiae, 33(2)*, 125–148. <https://doi.org/10.22240/sent33.02.125> [in Ukrainian].
- Ilyina, A. (2018). Pryncypy vidminnosti, vidnoshennja i mezhi jak fundamentaljni chynnyky transcendentaljno-dekonstrukcijnogho myslennja [Principles of Difference, Relation and Margin as Fundamental Attributes of Transcendental-Deconstructive Thinking]. *Transformacija zasad filofosiji za doby postmodernu – Transformation of Fundamentals of Philosophy in a Time of Postmodernity*. V. Ljakh (Ed.). (pp. 111–142). Kyiv: NAS of Ukraine, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy.

Ilyina, A. (2020). Kvazi-transcendentaljna universaljnistj u filofsjskomu dyskursi Zhaka Derydy [Quasi-Transcendental Universality in Philosophical Discourse of Jacques Derrida]. *Sententiae*, 39(1), 61–90. <https://doi.org/10.31649/sent39.01.061>.

Khurana, Th. (2016). “The Common Root of Meaning and Nonmeaning”: Derrida, Foucault, and the Transformation of the Transcendental Question. In: O. Custer, P. Deutscher, S. Haddad (Eds.), *Foucault/Derrida Fifty Years Later: The Futures of Genealogy, Deconstruction, and Politics*. (pp. 80–104). New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/cust17194-008> •

Rorty, R. (1991). Is Derrida a transcendental philosopher? In: R. Rorty, *Essays on Heidegger and Others* (pp. 119–128). Cambridge: Cambridge University Press.

Rorty, R. (1995). Is Derrida a "Quasi"-Transcendental Philosopher? *Contemporary Literature*, 36(1), 173–200.

Льїна Анна

Кандидат мистецтвознавства, докторантка
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН
України

Pyina Anna

Candidate in Art criticism, Doctoral candidate
H. Skovoroda Institute of Philosophy NAS Ukraine

Email: husserliana2016@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4921-5777

Цитування: Льїна, А. (2020) Ідея квазі-трансцендентального у філософії деконструкції. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (6–7), 84–100. doi: 10.15421/172068

Citation: Pyina, A. (2020). Ideia kvazi-transsendentalnoho u filosofii dekonstruktsii [Idea of Quasi-transcendental in Philosophy of Deconstruction]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (6–7), 84–100. doi: 10.15421/172068

Стаття надійшла / Article arrived: 17.08.2020

Схвалено до друку / Accepted: 25.08.2020